

Berritsgaard

Af Mogens Vedso

1. Almindelig beskrivelse

Endnu er lykkeligvis bevaret mange af de herregårdsbygninger, som i tidens løb er blevet opført i Danmark, men flere er dog nedrevne eller forandrede til ukendelighed. Dette gælder – naturligt nok – især de ældre huse og mængden af bygninger fra middelalderen og renæssancen er da også relativ ringe. Desto glædeligere er et besøg på en herregård som den lollandske Berritsgaard, hvilken i det ydre fremstår omtrent som da Lisbeth Friis, enke efter Jacob Huitfeldt, afsluttede sit byggeri omkring 1586 (1).

Hovedbygningen ligger idag isoleret fra gårdens øvrige bygninger med adgangssiden vendt mod syd og den har endnu, delvist genskabte, voldgrave på to sider. Mod øst rejser gavlen sig direkte af voldgraven, mens der findes en jordbanket mellem nordre langside og den herværende grav (2). Huset, hvis murværk er opført af røde munkesten i krydsforbandt over en høj sokkel af granitkvadre, rejser sig i to stokværk over den delvist overhængende kælder. Murene er usædvanlig tynde, idet murtykkelsen kun andrager 2½ sten i 1. stokværk og 2 sten i 2., henholdsvis ca. 75 og 60 cm. Soklen er afdækket med et skråkantskifte af kridtsten og et glat prydschifte af samme materiale findes i højde med underkanten af 2. stokværks vinduer; lignende prydschifter ses på de velbevarede gavltrekanter samt langsidernes kviste. De svungne gavlkonturer afdækkes med et skifte af kridtsten og kridt har ligeledes

fundet anvendelse som slut- og vederlagssten i vinduernes stik.

Sydsidens facade brydes af et noget skævt placeret ottekanteret trappetårn med en portal på sydsiden. Alle andre oprindelige adgange til huset findes ligeledes på denne side. Til kælderen fører to fladbuede døre, en på hver side af trappetårnet, og en lille kurvehankbuet dør med samme stiktype som vinduerne leder nær østgavlen ind til det østligste rum i 1. stokværk. En, nu tilmuret, kælderdør sydligst i vestgavlen er næppe oprindelig og sekundær var også flere nu atter fjernede døråbninger på havesiden – nordsiden. De to stokværks vinduer er anbragt i lod over hverandre og fordelt med stor regelmæssighed over facaderne; indordnet i vinduernes lodakser findes tillige to kviste på hver langside. Sydsidens kviste har bevaret sine oprindelige svungne afdækninger, mens nordsidens kviste, der har glatte kamme formuret i strømskifte, formentlig er delvist ommurede. På begge langsider markeres grænsen mellem øvre og nedre stokværk af en række murankre; bemærkelsesværdigt er især, at de to langsiders ankre er forskellige.

2. Vinduernes udformning

Som nævnt fremtræder huset i det ydre utroligt velbevaret, men en nærmere undersøgelse afslører dog talrige større og mindre forandringer. De væsentligste af disse er ændringer af *vinduerne*. På et tidspunkt er 2.

stokværks vinduer således blevet forlængede nedefter og er derved bragt til at skære kridtstensbåndet, der oprindeligt forløb ubrudt under vinduerne; ved en restaurering i vort århundrede er vinduernes sålbænke atter hævet til deres oprindelige niveau og kridtstensbåndet er suppleret med de manglende dele (3). Vinduerne i 1. stokværk har derimod oprindeligt haft samme højde som nu, hvilket fremgår af petringer i skriftegangen omkring en del af vinduerne.

Til gengæld fremtræder alle vinduer idag med indskrænket lysningsbredde, idet vinduerne er gjort ca. en $\frac{1}{2}$ sten smallere i hver side, hvilket har foranlediget ommuring af samtlige vinduers false. Den oprindelige bredde fremgår imidlertid med al ønskelig tydelighed af vinduesstikkene. Disse er kurvehankbuede, har en bredde svarende til en hel sten, opmuret af skiftevis en løber og to kopper, og har vederlags- og slutsten af kridt (4). Ved forandringen af vinduernes false er de fleste af vederlagsstenene forlængede svarende til det tilføjede murværk, og i adskillige tilfælde er bueslagene behuggede på undersiden nær vederlagene, hvorved buerne har fået et noget fladere udseende.

Denne behugning optræder fortrinsvis i 2. stokværk, hvor de nuværende vindueskarme, i modsætning til 1. stokværks karme, har buede overstykker. Lysningernes dybde er kun en sten, så udformningen må oprindeligt have været omtrent som den nuværende, idet der ikke ville være plads til eventuelle vinkelfalse. Indenfor lysningen findes bredere smigede vinduesnicher, der overdækkes af kurvehankbuer. Hvorledes vindueskarmene har været udformet og fastgjort i vindueshullerne er uvist.

Fire af vinduerne i nordsidens 1. stokværk, i 4.-7. fag fra vest, adskiller sig markant fra de øvrige. Buestikkene er helstensbrede kurvehankbuer som de øvrige, men de mangler kridtstenskvadrene; desuden har disse vin-

duer vederlagene siddende et skifte højere end de andre vinduer, og da de alle har toppunkt i samme højde, bliver buerne noget fladere. Hvad angår den øvrige udformning og de senere forandringer, er disse vinduer identiske med husets andre. Det er ikke muligt at give nogen forklaring på forskellen; murværket viser klart, at murpartiet med de anderledes vinduer ikke er en inkorporeret rest af et ældre hus, og der er heller intet, der tyder på, at de skulle være senere indsatte.

Vinduerne på begge sider af trappetårnet er kun halvt så brede som husets øvrige vinduer, hvilket har været nødvendigt af hensyn til de trange pladsforhold her. Det nederste vindue vest for tårnet har på et tidspunkt været udvidet til dobbelt bredde, men er senere retableret i sin oprindelige størrelse. På S. E. Sørensens opstalt af vestgavlen er det nederste nordre vindue dels tilmuret, dels mangler det stik. Sidstnævnte kunne betyde, at her ikke oprindeligt havde været noget vindue; dette er dog næppe sandsynlig, gavlenes strengt symmetriske opbygning taget i betragtning. Stikket over det nuværende vindue virker lidet autentisk; det ses allerede på C. Thonnings opstalt og må være opsat ved en tidlig retablering af vinduet.

Også ved vinduerne i 3. og 4. fag fra øst i sydsidens nedre stokværk kan iagttages nogen uregelmæssighed. Begge har »normale« stik på såvel J. Kornerups tegning fra 1859 (5) som S. E. Sørensens opmåling fra 1877. På C. Thonnings opstalt har 3. fags vindue kun halvtstensstik, hvilket må skyldes, at den inderste halvdel af stikket var fjernet på opmålingstidspunktet, bevaret i fuld længde var dog begge vederlagsstenene; dette stemmer fint overens med, at det nuværende stik er nymuret. Ved 4. fags vindue mangler stikket helt på Thonnings opmåling; dette må imidlertid skyldes en lapsus fra opmålerens side (6), dels synes det nuværende stik ikke nymuret, trods mindre uregelmæssigheder

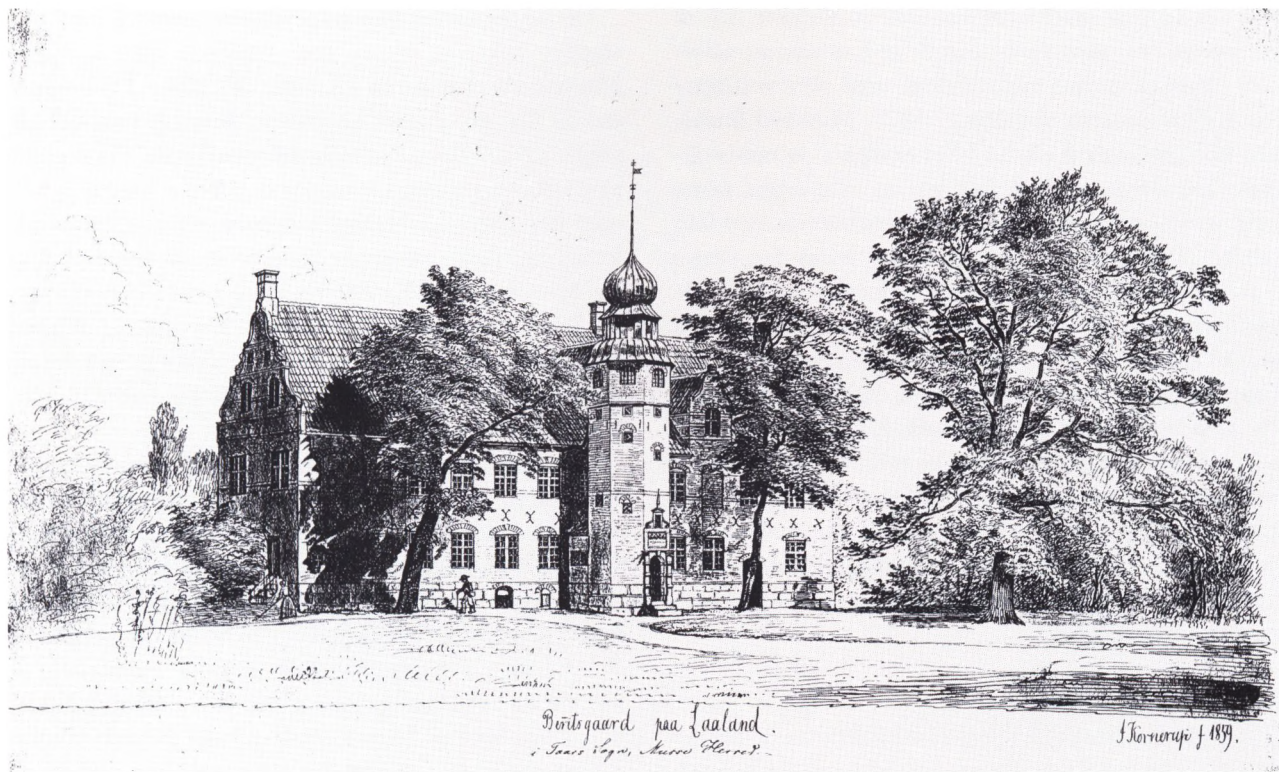

Fig. 1. Tegning af Berritsgaard udført af J. Kornerup 1859, Nationalmuseet.

over vederlagene, dels ses stikket på ovennævnte ældre tegning og opmåling. Det her fremsførte kan således ikke tillægges nogen betydning for tolkningen af facadens oprindelige udseende.

3. Indretning af kælderen

Kælderen, der strækker sig fra vestgavlen til ca. 16 meter før østgavlen, er inddelt i fire rum, af hvilke det 2. og 4. fra vest hver er overhvalvet med to fag grathvalv, der er udformet som krydsende tøndehvalv. Rummet heri-

mellem overhvalves af et tøndehvalv med vederlag i øst og vest, mens det vestligste rum har fladt loft. Hvalvene er svært bestemmelige i deres nuværende stærkt overkalkede tilstand, men i hvert fald grathvalvene synes opført af små sten, hvilket, i bekræftende fald, må indebære, at de er sekundære (7). Sandsynligvis har da hele eller det meste af kælderen været overdækket med et bjælkeloft.

Mod nord har kælderen 6 åbninger, der udmunder umiddelbart over jordsmon; de 4, hvoraf den ene nu er

tilmuret (8), er smalle rektangulære sprækker. De to resterende har uden tvivl oprindelig haft samme udseende, hvilket endnu var tilfældet med den vestligste ved S. E. Sørensens opmåling i 1877. Mod syd findes, som tidligere nævnt døre til det østligste og næstvestligste kælderrum; begge har yderst et dobbelt falset fladbuestik og herindenfor et dybt fladbuestik med fald indefter. Den østre dør er velbevaret, mens den vestre er noget forstyrret i slutningen af forrige århundrede ved opførelsen af et, nu atter nedrevet, vindfang. På opmålingerne fra 1877 ses mellem den vestre dør og trappetårnet et lavt, nu forandret, kældervindue med stik som ved husets øvrige vinduer; dette vindue sad lodret under det nederste smalle vindue vest for trappetårnet. Herudover ses på opmålingerne kun en smal sprække vest for samme dør; denne åbning dækkedes på indersiden af den vestligste skillevæg i kælderen (9). Om eventuelle oprindelige kælderglugger på vestgavlen kan intet oplyses.

4. Bygningens murankre

Et markant indslag i facadernes arkitektur er de talrige *murankre*, der angiver placeringen af bjælkelaget mellem 1. og 2. stokværk. Allerede omtalt er, at ankrene på de to langsider er forskellige; dette træk kan dog næppe tillægges anden betydning, end at bygmesteren har villet fremhæve hovedfacaden, sydfacaden, med store fornemt udførte murankre. Sydsidens ankerforskud er korsformet med små trefligede ornamenter i de øvre ender. Midt på forskudet findes en knop, der skal holde det i rette position i ankerstagets øje. På denne knops forside er anbragt forskellige ornamenter i form af stjerner og lignende, men nogle af ornamenterne tiltrækker sig opmærksomhed ved deres umiskendelige lighed med et bomærke, en lodret stav med et kryds foroven og en højrevendt trekant forneden.

Dette bomærke kan kun tilhøre smeden, der har smedet ankrene. Vi er ikke forvante med sådanne håndværkersignaturer. Kendt er Chr. IV's »hof-smed« Caspar Fincke's signatur, korslagt hammer og nøgle, der træffes på al hans smedearbejde, f.eks. gitrene på Rundetårn og i Roskilde domkirke. Større lighed med Berritsgaardsmedens bomærke såvel i tid som udformning træffes på et par afvisere af smedejern indenfor Mørkeport på Kronborg; disse bærer et bomærke, Fr. II's monogram samt årstallet 1576 og de er dermed samtidige med porten. Nordsidens ankre er mindre og nærmest liljeformede, dog er det yderste anker til hver side af samme type som sydsidens.

Også på anden vis er undersøgelse af murankrene af betydning, da de i et vist mål afspejler husets indre. Således skyldes den større afstand mellem de to østligste ankre på begge sider tilstedeværelsen af den store køkkenskorsten, som den næstøstligste bjælke skulle gå fri af (den østligste er fastgjort i en udveksling omkring skorstenen). På samme måde angives skorstenen til kaminerne ved vestgavlen af en lidt større ankerafstand her. Vi skal senere vende tilbage til træk af tolkningsmæssig betydning, der eventuelt kan aflæses af facadernes murankre.

Gavlenes ankre afslører ligeså tydeligt deres funktion. Begge gavle har nær gavlfoden ankre, der er fastgjort i de murremme, hvorpå det øverste bjælkelag hviler; lidt højere oppe og nær midten sidder to ankre, der er fastgjorte i en udveksling omkring skorstenen. Højere oppe sidder ankre udfor tagværkets hanebånd, i øst ved dem begge og i vest ved det nedre (10). Karakteristisk for alle husets ankre er, at ankerstagene *ikke* er indkapslet i murværket, men at der omkring alle er udspærret et hul af størrelse som en binder. Dette kan have to årsager, der begge bunder i mangler ved den normalt anvendte konstruktion af bjælkelaget og

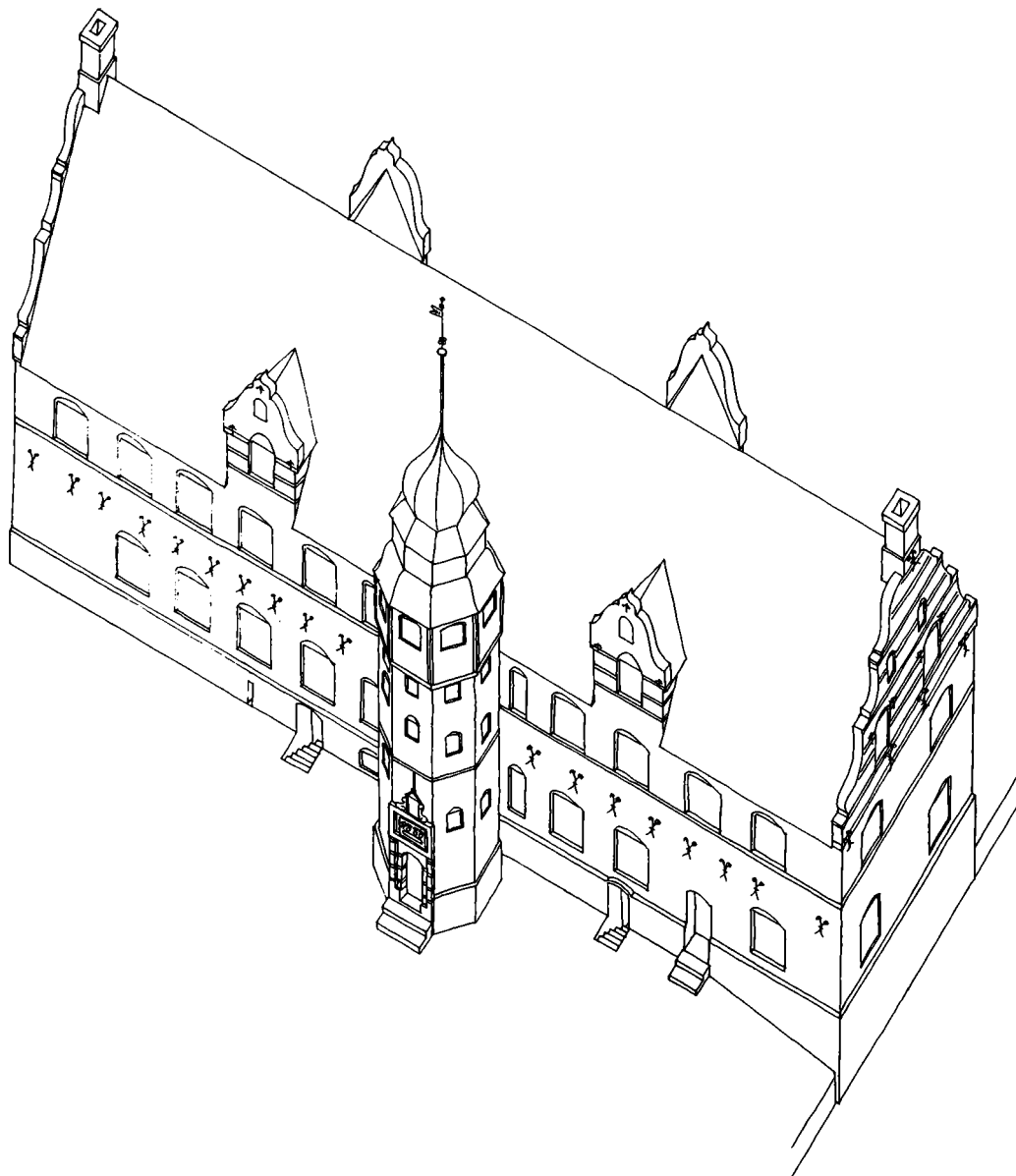

Fig. 2. Isometri af Berritsgaard set fra sydøst, rekonstruktion, 1:300.

ankrene. Dels har indemurede ankerstag alle dage haft tilbøjelighed til at forårsage sprængninger i murværket på grund af rust, hvilket undgås ved den her anvendte konstruktion, dels vil bjælkeenderne altid være udsat for angreb af råd på grund af fugt i murværket. Risikoen herfor er imidlertid mindre, hvis bjælkeenderne isoleres fra det omgivende murværk eller der, som her, sørges for ventilation ved bjælkeenderne (11).

5. *En fjernet karnap*

På nordsiden ses en omfattende ommuring i 2. stokværk ved det 3. vindue fra vest. Ommuringen er sporene af en nu *fjernet karnap*, der anbragtes her ved en restaurering i slutningen af forrige århundrede, men også før den tid adskilte murværket på dette sted sig fra det omgivende. På begge de gamle opmålingssæt ses siderne af en tilmuret åbning, der var væsentlig bredere end vinduerne, og som forløb helt ned til 2. stokværks gulvniveau; på Thonnings opmåling ses til lige et kurvehankbuet stik samt i åbningens tilmuring sporene af et – ligeledes tilmuret – sekundært vindue. Indvendig fremtrådte åbningen som en bred niche, der havde siderne vinkelret på murflugten i modsætning til vinduernes smige. Åbningen kan kun have tjent ét formål, nemlig som udgang til en karnap.

Om denne har været muret eller af bindingsværk kan vanskeligt afgøres, da alle spor er fjernet, men en muret karnap kunne næppe have været anbragt her, uden at have efterladt sig spor af konsoller i murværket omkring 1. stokværks vindue eller i det tilhørende stik. En ommuring under 2. stokværks 3. vindue fra øst er sporene af en atter fjernet altan fra slutningen af forrige århundrede.

6. *Tårn, portal, trappe*

Hovedadgangen til huset er gennem sydsidens *ottekan-*

tede trappelårn, der har granitsokkel som den øvrige bygning. I hjørnet mellem tårnet og vestre del af sydfacaden findes ud for 1. stokværk et lille halvtagsoverdækket bygningsparti, hvis murværk er stærkt ommuret, men som dog må være oprindeligt; bygningsdelens granitsokkel er identisk med både sydfacadens og tårnets. Til en højde af ca. 3½ meter over tagfoden er tårnet grundmuret, mens det øverste – let udkragede – stokværk er opført i en art bindingsværkskonstruktion med kobberforhuede hjørnestolper; om konstruktionen tidligere har været suppleret med andet tømmer er uvist. Øverst krones tårnet af et lavt kobberklædt etagespir, der sandsynligvis er oprindeligt (12).

På sydsiden findes den kurvehankbuede *indgangsportal*, hvor såvel vanger og stik som de to flankerende pilastre prydes af bossekvadre af kridt eller sandsten – alt nu tykt overkalket. Herover er – indenfor en rektangulær ramme – en våbentable af standsten; under fire våbner, hvoraf de to midterste er for Huitfeldt og Friis, ses i en kartouche indskriften:

JACOB HVITTFELT * LISEBET FRIS
ANNO 1586

Foroven afsluttes portalen af et vindue kronet af en trekantfronton med et højt opragende spir og flankeres af to volutter. Dørbladet af egetræ med tre vandrette smedejernsbeslag er en tro kopi af det oprindelige, der ses på en opmåling af portalen ved Ricard Mejborg fra 1882.

Indenfor portalen fører et kort muret trappeløb til højre ned til det tøndehvælvede rum i kælderen, en ordning der meget vel kan være oprindeligt. Til venstre, umiddelbart indenfor portalen, findes det første trin af den *vindeltrappe*, der leder op til 1. og 2. stokværk samt loftsrummet. Trappen er en såkaldt svellevindeltrappe, hvor hvert trin og det tilsvarende stykke af den

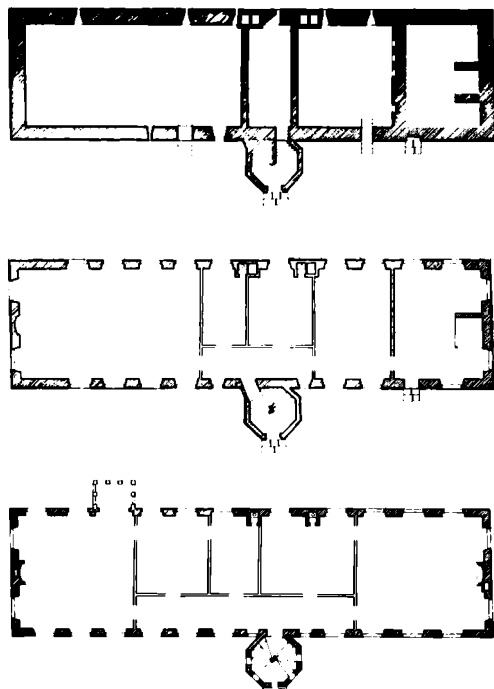

Fig. 3. Planer af kælder (a), 1. stokværk (b) og 2. stokværk (c), rekonstruktionsforsøg, 1:600.

profilerede spindel er udskåret i ét massivt stykke egetømmer (13). Foran dørene til både 1. og 2. stokværk findes en repos i trappen. Den øverste af disse er uden tvivl oprindelig, idet spindelen passerer forbi reposen uden brud i profilet. Anderledes forholder det sig med den nedre repos, der er væsentlig bredere end den øvre. Den skæve placering af forbindelsen mellem trappetårnet og 1. stokværk gennem den føromtalt lille halvtagsoverdækkede bygningsdel i hjørnet ved vestsiden af tårnet kunne forlede til at tro, at her var sket en flytning af døren væk fra tårnets akse vinkelret på facaden. Dette er imidlertid næppe tilfældet, idet

dette ville forudsætte, enten at der oprindelig havde været nogle trin fra døren *ned* til 1. stokværk, eller at hele trappen skulle være omsat i forbindelse med en sådan flytning af døren. Med den aktuelle anbringelse af døren opnås en passende højde af trappeløbene mellem såvel jordsmon udenfor bygning og 1. stokværk som mellem sidstnævnte og 2. stokværk.

På den anden side er der ingen tvivl om, at der er sket ændringer af trappen på dette sted, idet spindelns eller fortløbende profil er brudt i højre med den nederste repos; dette er imidlertid blot en forandring, der er foretaget for at give en større repos foran døren til 1. stokværk. Drejes de nederste fire trin i trappen tilbage i trapperummet, så begge reposer får samme størrelse, da passer spindelprofilet atter. En sådan forøgelse af reposens størrelse kunne foretages uden væsentlige indgreb i den øvrige del af trappen.

7. Bygningens indre

Har der kun været få problemer med at afdække den oprindelige udformning af bygningens ydre, da er vi væsentligt dårligere stillet med hensyn til det *indre*, der må have været underkastet adskillige forandringer i bygningens godt 400-årige levetid.

Indtil seneste restaurering lå gulvet i den søndre del af 1. stokværks to østre fag ca. 1 alen lavere end i den øvrige del af stokværket, og dette havde tilsyneladende også tidligere været tilfældet i den nordre del; netop den del af huset, der mangler kælder. Den vestre begrænsning af dette bygningsafsnit må have været at finde over den mur, der afslutter kælderen mod øst, væggen kan tænkes at have været muret, da en bindingsværkswæg sandsynligvis ville have været anbragt ret under en loftsbjælke. Rummet har altid tjent som køkken, og endnu er bevaret væsentlige dele af det store køkkenildsted ved østgavlen. Ildstedet begrænse-

des mod nord af en fremspringende vange, mens dets sydvesthjørne bliver båret af en smedet jernsøjle. Hele køkkenindretningen minder i mangt og meget om det omtrent samtidige køkken i den søndre ende af Tjeles østfløj (14).

Med hensyn til en rekonstruktion af bygningens indre er vi udelukkende henvist til – ofte spinkle – indikatorer. Lad os da se på træk i bygningen der kan være bestemmende for rumindretningen, eller som kan være bestemt af denne.

Næppe nogen herregårdsbygning fra sidste halvdel af 1500'tallet har manglet »hemmeligheder«, og sådanne må også tidligere have været at finde på Berritsgaard. Vor søgen kan hurtigt indskrænkes til et snævert område, idet den tætte vinduestakt kun tillader en anbringelse på nordsiden mellem 4. og 5. henholdsvis 5. og 6. vindue fra øst. Intet her afslører fjernede hemmelighedsindretninger, disse kan imidlertid have ligget skjult i murtykkelsen og, grundet dennes ringe størrelse, i fortykkelser på murens inderside. Der ses ingen spor af lys- eller luftåbninger i murværket, men en uregelmæssighed i forbandet mellem 4. og 5. vindue i 2. stokværk kan være forårsaget af en bagved liggende kanal.

Hvis man går ud fra, at husets tværgående skillevægge hovedsageligt, om ikke helt, har været af bindingsværk, da har disse sandsynligvis været anbragt under en loftsbjælke, hvilket ville lette fastgørelsen væsentligt. Bjælkelaget over 1. stokværk er ikke tilgængelig for undersøgelse, men da alle bjælkeenderne tilsyneladende er forankrede, kan deres anbringelse aflæses af murankrene på husets facader (15). Kun i få tilfælde falder ankrene mellem vinduerne, og her skal vi da søge skillevæggene. Regnet fra vest kan der have været skillevægge i 1. stokværk mellem 5. og 6. fag, mellem 6. og 7. fag (ses kun på nordsiden på grund af trappetår-

net) og mellem 7. og 8. fag; allerede nævnt er skillevæggen mellem 9. og 10. fag ved køkkenet, hvilken ikke kan aflæses af murankrene.

I 2. stokværk røber en række uregelmæssigheder i bjælkelaget mulige placeringer af skillevægge (16). Således er registreret særligt svære bjælker mellem fagene 3 og 4, 5 og 6 samt 8 og 9, hvilket kan skyldes forbindelse med skillevægge. I alle tre tilfælde synes denne antagelse at bekræftes af forskelle i bjælkeafstanden på hver side af disse bjælker, og lignende forskelle kunne iagttages mellem 6. og 7. samt 10. og 11. fag.

8. Om rumdispositioner

En rekonstruktion af *rumfordelingen* på dette grundlag må nødvendigvis være behæftet med megen usikkerhed, men skal dog forsøges. I 1. stokværk har de to østligste fag været optaget af køkkenet. Mod vest har de 5 vestligste fag tilsyneladende udgjort en stor sal. En sådan placering er usædvanlig, men mangler imidlertid ikke paralleller, nævnes kan Hesselagergaard (17), hvor placeringen dog synes betinget af husets noget usædvanlige bygningshistorie, hvilket næppe er tilfældet ved Berritsgaard. Her er salen i dag anbragt i de 5 vestligste fag af 2. *stokværk*, men vi skal lidt senere se, at dette næppe har været tilfældet oprindeligt. Mellem de nævnte rum har ligget yderligere tre, der, regnet fra vest, har haft henholdsvis et, et og to vinduer mod nord; fra de to førstnævnte rum kan have været adgang til de to hypotetiske hemmeligheder på nordsiden. Langs husets sydside har formentlig strakt sig en korridor, der i vest havde forbindelse med salen, mens den mod øst ikke nødvendigvis behøver at have været ført helt frem til køkkenet.

I 2. stokværk optager salen, som nævnt, i dag de fem vestligste fag. Bjælkelaget antyder en skillevæg mellem 3. og 4. fag, og også den oprindelige karnap i 3. fag

mod nord viser, at salen næppe oprindelig skulle søges her. De omtrent samtidige karnapper på Kronborg, Vallø og Tjele, de to førstnævnte anbragt over porten, var alle placeret i eller nær husherrens eller husfruens stue og ikke i forbindelse med »Den store Sal« (18). De nævnte indicier for skillevægge kunne tyde på, at der havde været rum på tre, to, et, to, to og et fag regnet fra vest; dog virker den antydede inddeling længst mod øst mindre sandsynlig, forskellen i afstand mellem loftsbjælkerne kunne måske være forårsaget af en omlægning af den østligste del af bjælkelaget. Vi får da istedet et rum på tre fags længde ganske som det tilsvarende i stokværkets modsatte ende.

Disse to store stuer har sandsynligvis været forbundet med en korridor langs sydsiden. Tilbage bliver tre kamre langs nordsiden, af hvilke de to østlige kan have haft forbindelse med de hypotetiske hemmeligheder. 2. stokværk kommer herved til at rumme to »klassiske« renæssance-rumsuiter bestående af en større stue med kamin ved gavlvæggen og et mindre sengekammer med adgang til en hemmelighed; den ene suite har i nævnte fald været suppleret med yderligere et kammer.

9. Tilbageblik

Meget er bragt på – forhåbentlig rette – plads ved denne bygningsarkæologiske analyse. Et spørgsmål lader sig imidlertid næppe besvare med sikkerhed, nemlig hvem der var *arkitekten* bag dette pragtværk af en bygning. Ofte nævnt er en af renæssancens berømteste arkitekter – Hans van Steenwinckel den Ældre. Problemet med en nærmere bestemmelse af Steenwinckels arkitektvirksomhed er, at kun ganske få af de bygninger, hvortil hans navn er knyttet med sikkerhed, er bevarede til vore dage, og disse, hvoraf de bedst bevarede vel er Slangstrup kirke og Nørreport i Halmstad, egner sig kun i ringe grad til sammenligning.

Hans Steenwinckels første optræden i Danmark er i 1578 forbundet med arbejder af underordnet art på Kronborg. Men hurtigt fik han en vis tilknytning til Tyge Brahe, og i 1582 får han sine første selvstændige arbejder for kongen, fra 1583 som kgl. bygmester. Efter 1589 er han stort set udelukkende beskæftiget med fortifikationsarbejder øst for Øresund. Tidsmæssigt er der således ikke noget i vejen for, at han kan have været involveret i opførelsen af Berritsgaard.

Det er imidlertid i de fortsatte bygningsarkæologiske undersøgelser, at der venter os det store arbejde i tiden fremover. Mange af vore historiske bygninger er endnu kun lidt eller slet ikke undersøgte, og en sikring af disse monumenter kræver et nøje kendskab til alle detaljer, hvis vi skal undgå ubodelige skader i fremtiden; eller for at udtrykke denne pointe lidt anderledes, med et citat efter Vedel Simonsen fra 1840 (19): »Thi vor Kundskab i dette Fag er virkelig (som man, desværre! blandt meere af nærværende Forsøg kan erfare) saa ringe, at vi maae være glade ved smaaligen og stykkeviis at kunne forøge samme, men det hjælper os ikke til nogen fuldstændig Kundskab, om vi ogsaa kiende en eller to af disse Borge ret nøie; thi først naar vi have Kundskab om en stor Mængde og denne Kundskab derhos er ordnet efter Tidsfølgen, først da tør vi love os et glædeligt Resultat for denne vigtige Green af vor Archæologie ... og vi ville engang, skjønt for silde, erkiende, at vi have lidt et virkeligt National-Tab, hvis vi, ligesom med Guldhornene, bide med at beskrive dem indtil vi ikke længere kunne tage det i Øiesyn, vi beskrive«.

Noter

1. Undertegnede havde lejlighed til at se nærmere på bygningen i juli 1987; Frederik baron Rosenørn-Lehn takkes for tilladelse hertil samt for venlig modtagelse på Berritsgaard.
2. I Nationalmuseets 2. afd.'s arkiv findes to komplette opmålings-sæt af Berritsgaard; begge indeholder de 3 planer, 4 opstalter og et tværsnit, og de er udførte af henholdsvis S. E. Sørensen, dat. 1877, og C. Thonning, udat. (indleveret til museet i 1936, men næppe yngre end slutningen af forrige århundrede). Desuden findes opmålinger og skitser, fortrinsvis vedrørende trappetårnet, fra Mogens Clemmensen, Hack Kampmann og Ricard Mejborg. I Studierejser af Kunstakademiets Elever, 1. række, hæfte 2, tavle 11, findes gengivet en kælderplan, opstalter af sydfacaden og vestgavlen samt et tværsnit. Om disse opmålinger oplyses, at de er autograferet af E. A. Berg 1880 og baseret på opmålinger fra 1877. Tegningerne udviser så stor afhængighed af S. E. Sørensens opmålinger, at autograferingen må være udført efter disse – i Kunstakademiets studierejse til Lolland-Falster den 1.-12. september 1877 deltog bl.a. en Salomon Sørensen.
3. På S. E. Sørensens opmålinger fra 1877 fremtræder en del vinduer tilmurede, det drejer sig om alle østgavlens, 4 vinduer i øvre stokværk af sydsiden, 6 vinduer på nordside (3 i hvert stokværk) samt et vindue i vestgavlen. Også alle disse tilmurede vinduer var forlængede nedad; når dette ikke fremgår af C. Thonnings opmålinger, da må det være en af de unøjagtigheder, der også på andre punkter præger dette tegningssæt. Iagttagelsen bekræftes dels af en påskrift på S. E. Sørensens opstalt af vestgavlen dels af en tegning i Nationalmuseets 2. afd.'s arkiv udført i 1859 af J. Kornerup; denne tegning brillerer, som mange af Kornerups øvrige, ved stor detaljerigdom – dog mangler den østre kælder-dør, hvilket næppe kan tillægges nogen betydning.
4. I to af sydsidens vinduer ses en del overtallige kopper i stikkene, nemlig over vinduerne i 1. og 5. fag fra øst i 1. stokværk. I 4. fag fra vest i sydsidens 1. stokværk er vinduets to vederlagssten af kridt erstattet af pudset murværk; dette træk er formentlig oprindeligt, da stikket iøvrigt ikke ses at være ommuret.
5. Jfr. note 3, nederst.
6. Således mangler f.eks. flere af de tilmurede vinduer på opstalten af sydsiden, hvilke alle må have været fuldt synlige på opmålingstidspunktet. Jfr. desuden note 3.
7. Allerede i en beskrivelse af bygningen fra 1841 antager Jul. Schade, at hvælvene er sekundært indføjede i bygningen, dog muligvis undtaget tøndehvælvet i 3. rum fra vest; sidstnævnte kan have megen sandsynlighed for sig. Jul. Schade: Om Abraham Lehn og hans Slægt. Historisk Tidsskrift. 1. række 2. bind. Kbh. 1841, p. 108-09.
8. Den tilmurede glug, længst mod øst i det 2. rum fra vest, dækkes delvist af hvælvet, hvilket taler imod dettes samtidighed med bygningen.
9. På de nævnte opmålinger mangler åbningen på planen. Den er indtegnet på planen i Studierejser af Kunstakademiets Elever, 1. række, hæfte 2, tavle 11, men er her anbragt for langt mod vest i forhold til opstaltens angivelse; sidstnævnte stemmer overens med originalopmålingen fra 1877. Om åbningens oprindelighed kan der næppe herske tvivl, og heraf følger, at skilleveggen i kælderen, og dermed tillige hvælvene i det tilstødende rum, er sekundære; jfr. note 7 og 8.
10. S. E. Sørensens opmåling mangler ankrene ved hanebåndet på vestgavlen, mens Thonnings opmåling mangler de tilsvarende på østgavlen. Begge ankersæt har dog sandsynligvis været tilstede på opmålingstidspunktet.
11. En sådan ventilation af bjælkeenderne ses kun sjældent; vedrørende et middelalderligt eksempel, se: Kristina Gottfries og Birte Skov: »Vedbygaard«, i Bygningsarkæologiske Studier 1984, p. 16.
12. Hovedparten af spirets tømmer er udskiftet efter en stormskade for nogle år siden, hvor toppen af spiret blæste ned.
13. Trappetypen er behandlet af N. J. Israelsen: »Vindeltrapper af træ i Danmark«, Kbh. 1983. Berritsgaard omtales p. 52-53.
14. Hans Henrik Engqvist: »Tjele«, Kbh. 1974, side 69-70.
15. Det er ikke nødvendigt, og næppe heller almindeligt, at forankre alle bjælker i etageadskillelsen, men når man ser på afstanden mellem ankrene må dette være tilfældet her på Berritsgaard.
16. Alle oplysninger om dette bjælkelag stammer fra notater ved arkitekt Hans Henrik Engqvist, dat. 1954, i Nationalmuseets 2. afd.
17. Hans Henrik Engqvist: »Fire fynske herreborge«, Architectura 2, Kbh. 1980, p. 78.
18. Vilh. Wancher: »Kronborgs Historie«, Kbh. 1939, plan af 2. stokværk; Mogens Vedsø: »Mette Rosenkrantz's Vallø«, Bygningsarkæologiske Studier 1987, fig. 32, p. 78; Hans Henrik Engqvist: »Tjele«, Kbh. 1974, p. 65-66.
19. Vedel Simonsen: »Biedrag til Danske Slottes og Herreborges Bygnings- og Befæstnings-Historie i den catholske Tidsalder«, Odense 1840, p. 128.